

ЛЕКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИЧНОГО МОВЛЕННЯ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті досліджено лексичні особливості поетичного мовлення Лесі Українки, репрезентовано прикладами з поетичної спадщини поетеси.

Ключові слова: номінативна лексика, діалектизми, волинізми, полонізми.

Abstract

Lexical characteristics of lexical speech in Lesia Ukrainka's creative work, their examples in poetess's poetical heritage are represented in the article.

Keywords: nominative vocabulary, dialectisms, volynisms, polonisms.

Вступ

Спадщина Лесі Українки належить всесвітній скарбниці художнього слова. В історію української і світової літератури Леся Українка ввійшла як неперевершений митець, перу якого належать яскраві поезії переважно громадянського, патріотичного звучання. Її творча спадщина багата справжніми шедеврами інтимної та пейзажної лірики. Позбавлена можливості грати на фортепіано і стати композитором через тяжку хворобу, вона передала всю музикальність своєї натури слову. Її лірика сповнена глибокої пристрасті, ніжної задушевності, щирої любові до рідної землі, навколишньої природи, до свого нескореного народу.

Творчість Лесі Українки є цікавим явищем як і з погляду змісту чи поетичної форми, так і з погляду мови. Досить багато уваги приділяється різнобічному вивченню художнього світу Лесі Українки, зокрема мовних особливостей творів поетеси. Поетичне мовлення Лесі Українки дуже багате мовними, зокрема лексичними засобами її використання. Дослідження мовних явищ у творах Лесі Українки має важливе значення для розвитку поетичного стилю й української літературної мови взагалі. Мовні явища в українській мові вивчали Н. Дмитренко, І. Огієнко, В. Покальчук. Зупинимось на одному з аспектів поетичного мовлення цієї письменниці – лексичному.

Результати дослідження

Номінативна лексика — слова вжиті у прямому значенні [1]. Стилістично нейтральна лексика становить основу художнього твору, служить засобом точної передачі подій і вчинків персонажів, наприклад: Коли сей лист застане папу ще в Києві, то передай йому моє поздоровлення з Новим роком; Україна і не мала нічого спільного з московською державою.

Джерелом збагачення поетичної мови є діалектизми. Діалектизми (грецьк. *dialektos*— розмова, говір, наріччя) — слова, що вживаються лише на певній території. У художній літературі діалектизми використовуються для мовної характеристики персонажів, підкреслення особливостей побуту мешканців певної місцевості, відтворення місцевого колориту. Українську народну мову поетеса черпнула набагато глибше, захопивши й говори знайомого й дорогого їй Волинського Полісся і Волині загалом, які до неї в літературній мові майже не вживали. Отже, Леся Українка — сміливий новатор, що розширив і мовну базу діалектизмів, і їх добір.

Як стверджує Н.Дмитренко: «Основним діалектним джерелом для Лесі Українки були відомі і близькі їй волинські говірки, точніше, ковельські, з їх своєрідною лексикою, фразеологією, синтаксисом, так би мовити, мішаним стилем, характерним для перехідної смуги поліського, або північного діалекту. Своєрідність цього стилю письменниці добре уявляла; називала його «нашим», «волинським», «народним» [3].

«Волинський стиль» у творах Лесі Українки називають волинізмами. В українській діалектології термін волинізм не вживаний, але, на думку діалектолога В. Покальчука, він найбільш точно відповідає визначенню особливостей лексичних діалектизмів, узятих письменницею на Волині, а також специфіці їх вживання у літературних творах [4. 57-76].

Леся Українка використовувала багато лексичних волинізмів, котрі зустрічаються як у мові автора, так і в мові персонажів. У одній із ремарок «Лісової пісні», наприклад, читаємо: «На кущах стремлять горщики, гладішки» [2]. Гладішка (загальновоживане глечик, глек) — це один із елементів розмовно-побутової лексики Волині. Означає це слово вид високого глиняного посуду, переважно великого або середнього розміру, з невеликою опуклістю у нижній своїй частині. Назва ця розглядається як «чисто волинське слово», як один із прикладів обласної (територіально - діалектної) лексики. «По лісі калатають клокічки — десь пасеться товар» [2]. Слово клокічки означає дерев'яні дзвіночки, котрі вішали худобі на шию, щоб легше було її розшукати, коли вона паслася на заболочених місцях серед кущів. Підтвердженням, що це волинізм, свідчить посилання у словнику Б. Грінченка на Ковель як на місце, звідки береться така назва.

Легко переконатися, що волинізми трапляються у творі «Лісова пісня» часто у мові персонажів. Це пояснюється тим, що «Лісова пісня» створена на матеріалі волинського фольклору і письменниці потрібні були діалектизми для відтворення місцевого колориту. Так, «Той, що греблі рве» говорить: «Збігав я гори, доли, яри, ізвори» [2]. Слово ізвори вживається на Ковельщині зі значенням «вибоїни» або «ями», розмиті водою, які не можна проїхати. У ремарці «Лісової пісні» знаходимо волинську назву птахів сичів— пуцики: «Уїдливо хаввакають пуцики». Це слово на Ковельщині і тепер є загальновідомим. Образ матері Лукаша висвітлюється або її звичайною розмовно - побутовою лексикою («управлюся тимчасом з дробиною», тобто із свійською птицею), або спеціально підібраними діалектизмами. Останнє особливо яскраво проявляється, коли мати Лукаша накинулася на Мавку з докорами: «упадоньку», «нездарисько», «нехтолице» [2]. До речі, на Ковельщині і тепер можна почути слово упадоньку («Ой мій упадоньку») зі значенням «все пропало, настала біда». Так само вживається тут і слово нехтолиця («взяв собі жінку-нехтолицю») із значенням «лінива», «нероба».

Письменниця вважала доцільним використати волинізми і в творах, не пов'язаних із волинським життям, задля збагачення словника літературної української мови. Ілюстрацією цього може бути, зокрема, слово хруст у мові Деві — одного з персонажів поеми «У пущі»: «Я хрусту принесу...». Інтерес становить слово лилик — діалектна назва кажана на Волині й Поділлі. Воно зафіксоване в оповіданні «Метелик», наприкінці якого зазначено: «Волинь, 1889 р.». Використане таке слово не для відтворення місцевого колориту, а з метою впровадження в українську літературну мову широковживаних діалектизмів, що відповідають потребам спілкування.

Значне місце серед лексичних засобів у творчості Лесі Українки займають полонізми. Полонізми (від середньолат. *Polonia* – Польща) – це різновид запозичення: слово, його окреме значення, вислів тощо, запозичені з польської мови або утворені за її зразком. Лексичні полонізми в поетичній та епістолярній спадщині Лесі Українки умовно можна поділити на декілька груп. Так, значний шар полонізмів становить загальновоживана лексика. Ці слова пов'язані зі сферою взаємин між людьми. Сюди належать переважно дієслова, дещо рідше іменники?". Неабияка кількість полонізмів, що належать до загальновоживаної лексики, використовується в листах до матері, а саме, зважити (*zważyć* – врахувати, взяти до уваги), викеровувати (*wykierować* – спрямувати, направити, виховати), уряджаючи (*urządzać* – влаштовувати): "Так от ти зваж моє положення", "Тим часом викеровую сама себе, коли не на професора, то на "світлого підпірника нашої літератури", "Метушиться вона тепер, уряджаючи дитячі роковини" [2]. Наявність зазначених полонізмів у листах Лесі Українки до найдорожчої для неї людини є незаперечним свідченням українсько-польської двомовності поетеси. Цілком вірогідно, що ця двомовність завжди панувала у родинному колі Косачів. Ще з дитинства Леся перебувала у постійному оточенні цієї двомовності, і закономірним наслідком було те, що вона вживала полонізми.

Значне місце серед лексичних полонізмів у творчості Лесі Українки посідають ті, що належать до експресивної лексики. Це переважно прикметники та прислівники, які виражають якісну оцінку предметів, наприклад: знакомита (пол. *znakomity* – чудовий, прекрасний), доткливо (пол. *dotkliwy* – дошкульний, нестерпний, тяжкий), святечна (пол. *święteczny* – святковий). Частина лексичних полонізмів, що вжиті Лесею Українкою, семантично пов'язані зі сферою культурно-офіційного життя, а саме: урядування, освіти, медицини, наприклад: одчит, герезія, конто, квестія курація, діаріуш (відповідно пол. *odczyt* – доповідь, промова; *herezja* – ересь, дурниця; *konto* – рахунок, *kwestia* – питання, проблема, *kuracja* – лікування, *diariusz* – хронологічний опис щоденних подій, книга, в якій здійснюється цей опис).

Значна кількість полонізмів з текстів Лесі Українки належать до абстрактної лексики, наприклад: «тутешній наш триб життя» (tryb – спосіб), «носитиму його рік, поки не буде з того якого skutku» (skutek – наслідок), «се так звані видатки на агітацію» (wydatek – витрата), «переїде на другу квартиру, бо в сій ... вільгость» (wilgość – вогкість, вологість).

У творах та листах Лесі Українки чимало фонетичних полонізмів. Під впливом польської мови поетеса використовувала невластиву для української мови фонетичну форму деяких слів, наприклад:

Кажуть, голод в них почався, –

Якщо правда, дуже жаль.

Я б зібрався, розпитався,

але ж нині маю баль...

«Веселий пан»

Висновки

У творах Лесі Українки лексичні засоби, виконують важливу стилетворчу та образотворчу роль, є одним із засобів передачі колоритності, тональності поліських говірок; домінантним образотворчим фактором (діалектна мова розкриває внутрішній світ персонажів); засобом увиразнення, доповнення ментальності героїв на рівні світовідчуття; засобом відтворення певних фрагментів навколишньої дійсності; однією з ознак індивідуально-авторського стилю; засобом художньої оригінальності при відтворенні картини світу. Принципова в усьому, геніальна українська письменниця була вірна своєму принципу творення літературної мови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мова художнього твору / Т. Крайнікова // Українська мова та література. — 2002. — № 17-19.
2. Зібрання творів:12 / Леся Українка. – К.: Наукова думка, 1978.
3. Волинізми у творчості Лесі Українки / Н. Дмитренко [Електронний ресурс] / Наталія Дмитренко. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua>.
4. «Волинізми» у творах Лесі Українки / В. Ф. Покальчук // Леся Українка : зб. ст. – Луцьк : Волинь, обл. вид-во, 1957. – С. 57–76.

Вікторія Максимівна Тямусева – студентка групи ІМО-15Б, факультет менеджменту, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: tiamusheva.v.1mo@gmail.com.

Tiamusheva Victoria M. – Department of Management, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, e-mail: tiamusheva.v.1mo@gmail.com

Науковий керівник: **Людмила Анатолійна Радомська** – викладач кафедри мовознавства, Вінницький національний технічний університет, Вінниця.

Thesis adviser: **Radomska Liudmyla A.** – lecturer in the Department of Linguistics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia.